

ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМИ ОПОРТУНІЗМУ У ВЕРТИКАЛЬНО ІНТЕГРОВАНІХ АГРОФОРМУВАННЯХ

Гамма Т.М., к.е.н., доцент, ДВНЗ
«Одеський національний
економічний університет»

Стаття присвячена дослідженню щодо вирішення проблеми опортуністичної поведінки в сфері АПК в площині посилення вертикалізації у його підгалузях в напрямку створення вертикально інтегрованих агроформувань. Це дозволить суттєво знизити прояви незбалансованості міжгалузевих відносин та є важливою передумовою подальшого ефективного розвитку підприємств АПК, вирішення проблем продовольчої безпеки країни, ліквідації міжгалузевих диспропорцій, покращення соціально-економічного розвитку сільських територій.

Ключові слова: опортунізм, ціновий диспаритет, вертикальна інтеграція, агрохолдинги, АПК.

РЕШЕНИЕ ПРОБЛЕМЫ ОПОРТУНИЗМА В ВЕРТИКАЛЬНО ИНТЕГРИРОВАННЫХ АГРОФОРМИРОВАНИЯХ

Гамма Т.Н., к.э.н., доцент, ГВУЗ
«Одесский национальный
экономический университет»

Статья посвящена исследованию по решению проблемы оппортунистического поведения в сфере АПК в плоскости усиления вертикализации в его подотраслях в направлении создания вертикально интегрированных агроформирований. Это позволит существенно снизить проявления несбалансированности межотраслевых отношений и является важной предпосылкой дальнейшего эффективного развития предприятий АПК, решения проблем продовольственной безопасности страны, ликвидации межотраслевых диспропорций, улучшения социально-экономического развития сельских территорий.

Ключевые слова: оппортунизм, ценовой диспаритет, вертикальная интеграция, агрохолдинги, АПК.

OPPORTUNISM PROBLEM SOLUTION AT VERTICALLY INTEGRATED AGRO-INDUSTRIAL FORMATION

Gamma T., Candidate of science in
Economics (PhD), Associate
professor SHEE «Odesa National
Economic University»

The article maintains to research the opportunistic behavior in agricultural plane to enhance verticalization of its sub-sectors towards a vertically integrated agricultural enterprises. This will significantly reduce the signs of imbalance and inter-branch relations is an important prerequisite for the further development of efficient agricultural sector, the problems of food security of the country, the elimination of inter-sectoral imbalances, improving the socio-economic development of rural areas.

Keywords: opportunism, price disparity, vertical integration, agricultural holdings, AIC.

Постановка проблеми. В реаліях сьогодення сільськогосподарське виробництво втрачає значні фінансові ресурси внаслідок існуючих проблем, які пов'язані з проявами опортуністичної діяльності в галузях АПК, значним ціновим диспаритетом, нееквівалентними розподільчими міжгалузевими відносинами в сфері агропромислового виробництва. Ефективне функціонування вертикально-інтегрованих агропромислових формувань є одним із напрямків забезпечення паритету економічних відносин між учасниками АПК, подолання міжгалузевого диспаритету цін, відновлення зруйнованих виробничо-господарських зв'язків, стабілізації фінансово-економічного стану сільгосптоваровиробників і переробних підприємств, прискорення темпів їх розширеного відтворення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам опортунізму в економічних відносинах присвячено роботи таких зарубіжні науковців, як: О. Вільямсона [1], М. Деватріпонта [2], Ж.-Ж. Лафона [3], П. Мілгрона [4], М. Спенса [5], Дж. Стіглера [6]. Серед науковців пострадянського простору, які займалися дослідженню зазначеного кола питань та пов'язаних з ним питань порушення паритетних міжгалузевих відносин, слід визначити В. Валентинова [7], В. Гагалук [7], Б. Корнейчука [8], О. Мороза [9], А. Олійника [10], П. Саблука [11], В. Семцова [9], О. Томіліна [12], О. Шпичака [13] та ін. Однак ці дослідження носять здебільшого частковий, фрагментарний характер, що обумовлює необхідність комплексного дослідження можливостей вирішення проблем, пов'язаний із проявом опортунізму в сфері АПК.

Метою даної статті є обґрунтування поглибленням процесів вертикальної інтеграції в галузях АПК з метою вирішення проблем опортуністичної діяльності та підвищення ефективності функціонування підприємств АПК.

Результати дослідження. З метою вироблення реального вирішення зазначеної проблеми необхідно розкрити сутність поняття «опортунізм» та його специфіку у галузях АПК. За радянських часів під опортунізмом розуміли будь-які дії щодо підпорядкування інтересів трудящих інтересам буржуазії, які призводять до розколу робочого класу, до відмови ним від поставлених цілей [9]. Власне термін опортунізм (від лат. *opportunus* —

зручний, вигідний, слухний) характеризує поведінку, метою якої є отримання вигоди, нечесним шляхом, що націлена на переслідування власного інтересу і не обмежена міркуваннями морально-етичного характеру, тобто з використанням обману, хитрості і підступності [8, с. 245]. Переважна більшість дослідників дотримується подібної точки зору і вважають, що під опортунізмом слід розуміти використання чужих ресурсів у своїх приватних цілях [1, 2, 14-16 та ін.]. Слід зазначити, що важливою необхідною умовою визначення певної діяльності як опортуністичної є факт перерозподілу ресурсів (багатства), на частину яких має право жертва опортунізму та які вона внаслідок цієї діяльності втрачає [17].

Спираючись на вище наведені визначення в рамках предмета дослідження можна надати наступне визначення опортунізму в галузях АПК — це діяльність в межах закону та існування (виконання) спільного контракту, в результаті якої створюється дисбаланс інтересів на користь однієї сторони, порушення еквівалентності міжгалузевих відносин та виникає конфлікт між ними, що супроводжується істотним негативним соціально-економічним ефектом.

В підгалузях АПК такий дисбаланс полягає у перерозподілі створюваної вартості на користь підприємств, які забезпечують засобами праці сільське господарство, переробних та торгових підприємств. Негативні соціально-економічні ефекти опортуністичної діяльності, які реально мають місце в сільському господарстві України, проявляються у наступному: 1) руйнації інфраструктури сіл; 2) деформації ринку праці на селі; 3) обмеженні продуктивності галузі; 4) руйнуванні аграрного соціуму загалом [9].

Одним з проявів опортуністичної поведінки по відношенню до сільськогосподарських виробників є ціновий диспаритет. Диспаритет — нерівність, порушення принципу еквівалентності, рівної вигоди в фінансових, економічних взаєминах. Диспаритет цін в АПК — основна причина зниження рентабельності і зростання збитковості сільського господарства, неплатоспроможності більшості підприємств, банкрутства багатьох з них. Подолання диспаритету цін в АПК — найважливіше завдання стабілізації і подальшого підйому всіх галузей АПК.

Проблема нееквівалентного товарообміну в системі АПК носить системний характер і зачіпає не тільки безпосередньо аграрних суб'єктів господарювання, а й підприємства інших сфер. Зокрема, виробники першої сфери АПК страждають, з одного боку, від випереджальних темпів зростання тарифів на енергоносії, транспорт, цін на метал, а, з іншого, — від падіння платоспроможності споживачів. У цих умовах їм вигідніше скорочувати обсяги виробництва при триваючому зростанні відпускних цін на продукцію. Аналогічні проблеми стоять і перед переробниками сільськогосподарської продукції.

Виходячи з вище сказаного, диспаритет в системі АПК — не унікальне явище. Можна говорити про диспаритет між споживчими цінами і рівнем оплати праці, про мультидиспаритет в ланцюжку «енергоносії — транспортні тарифи — продукція машинобудування для АПК — послуги для АПК — безпосередньо сільськогосподарське виробництво — переробка сільськогосподарської сировини — торгівля продуктами харчування».

Беручи до уваги світовий досвід з вивчення питання функціонування між галузевих відносин, можна констатувати, що диспаритет цін на промислову і аграрну продукцію є невід'ємною складовою частиною механізму ринкових економічних відносин. Диспаритет цін — одна з головних дестабілізаційних причин, яка погіршує економічні показники та скорочує обсяги виробництва агропромислової сфери. Товаровиробники постійно втрачають купівельну спроможність та власні обігові кошти виробництва [12].

З метою вирішення проблеми опортуністичної поведінки та, як її наслідку, порушення паритетності та еквівалентності міжгалузевих економічних відносин в АПК необхідно, в першу чергу, провести заходи організаційно-економічного характеру. Для розв'язання такого завдання необхідно застосувати інтеграційний підхід. Інтеграційні процеси в галузях АПК характеризують організаційне поєднання сільськогосподарського і технологічно-пов'язаного з ним промислового виробництва з метою одержання кінцевої продукції із сільськогосподарської сировини і досягнення більшої економічної вигоди завдяки взаємній матеріальній заінтересованості і відповідальності всіх учасників агропромислового виробництва за кінцеві результати господарювання. Перш за все, це стосується вертикальної інтеграції, яка покликана організаційно поєднувати всі або основні стадії агропромислового виробництва, зокрема виробництво сільськогосподарської сировини, її транспортування, зберігання, переробку і реалізацію кінцевого продукту.

Визначальне значення для економічного обґрунтування поглиблення вертикальних міжгалузевих відносин має той факт, що ступінь добровільності прояву спільного інтересу може бути характерний для учасників обмінного процесу в різній мірі. Йдеться про ступінь економічної залежності між цими учасниками, що проявляється у ступені залежності економічних результатів підприємницької діяльності одних учасників від виробничої діяльності інших. Зокрема, за високого рівня економічної залежності між двома фірмами прибутковість однієї фірми суттєво залежатиме від якості виконання контрактних зобов'язань з боку іншої. Високі рівні такої залежності відповідають значному спільному інтересу учасників обмінного процесу.

З цього пояснення випливає, що ступінь спільності економічного інтересу прямо пропорційна рівню потенційних втрат у випадку здійснення опортуністичної поведінки. Як

стверджує теорія трансакційних витрат, ризик виникнення опортуністичної поведінки є головним чинником поглиблення вертикальних контрактних відносин за високого ступеня спільності економічного інтересу. Згідно з цією теорією, оптимальний рівень координації вертикальних контрактних відносин визначається досягненням рівності між граничними втратами від опортунізму з граничними втратами, послаблення економічних стимулів через часткову заміну ринкової координації ієрархічною. Тенденція до встановлення таких оптимальних організаційних форм є одночасно і наслідком, і формою прояву вищезгаданої загальної тенденції ринкового механізму досягнення рівноважного стану. З цієї точки зору, опортуністична поведінка у взаємодії економічних агентів свідчить про відсутність значного спільного економічного інтересу, який би їх поєднував. Стосовно нееквівалентності міжгалузевих відносин в АПК це означає, що наявність опортуністичної поведінки несільськогосподарських суб'єктів як чинник нееквівалентності існує у зв'язку з недостатнім формуванням спільності економічних інтересів цих суб'єктів і сільськогосподарських товаровиробників [7].

Особливий інтерес до дослідження вертикальної інтеграції проявлений і з боку інституціональної теорії. На відміну від неокласичної теорії тут в якості одиниці аналізу використовується трансакція, а не товари і послуги, а фірма розглядається не як виробнича одиниця, а як «керована» структура. Доцільність створення вертикально інтегрованої структури визначається не стільки завдяки технології, як це припускають класики, а у зв'язку з появою більш дешевого способу управління зсередини в порівнянні з закупівлями ресурсів на ринку [14].

Необхідно зазначити, що роль вертикальної інтеграції як захисної міри від високих трансакційних витрат та опортунізму заперечується рядом дослідників. Наприклад, А. Пилипенко у своїй монографії [18, с. 88 - 89] посилається на низку джерел, в яких піддають критиці роль і значення специфічності активів як основи для поширення процесів стратегічної інтеграції, на користь витратам із ведення переговорів з укладенням належним чином деталізованих угод. Якщо такі витрати значні, то поза залежністю від наявності чи відсутності спеціалізованих активів, бажано потенційно важливі дії координувати з єдиного центру.

Однак, в умовах слабкого та нестабільного фінансового стану, низького рівня забезпеченості виробничими ресурсами, відсутності власних та недоступності зовнішніх джерел фінансування вертикальна інтеграція виступає для сільськогосподарських виробників джерелом фінансування, а отже й розвитку. Для переробних підприємств, така форма організації суспільного виробництва надає можливість створення власної сировинної бази, а отже й суттєвих засад для подальшого сталого розвитку. Успішність функціонування та

взаємовигоду таке об'єднання забезпечить лише за умов налагодження раціонального й ефективного менеджменту разом з суттєвим фінансовим вливанням у сільськогосподарське виробництво.

В першу чергу, це пов'язано з необхідністю запровадження механізмів ресурсного, технологічного й організаційного його оновлення, залучення інвестицій, захисту інтересів вітчизняних товаровиробників, врегулювання міжгалузевих диспропорцій, усунення посередницького впливу, побудовою замкнутого циклу виробництва, переробки та реалізації продукції, виходу на зовнішні ринки продуктів і капіталів, впровадження інновацій та розбудови інфраструктури.

Висновки. Протягом останніх років в аграрному секторі України відбулося значне скорочення кількості малих та середніх сільськогосподарських підприємств за рахунок їх переходу до крупних, вертикально інтегрованих агроформувань, а саме: агрохолдингів, фінансовий механізм яких навіть за умов нестачі вільних фінансових ресурсів здатний забезпечити розвиток всіх суб'єктів інтеграційних процесів. Інтеграція холдингів дозволяє збільшити активи, розширити масштаби діяльності, підвищити технічний рівень виробництва, оптимізувати оподаткування, домогтися значних податкових та кредитних пільг. Таким чином, вертикальна інтеграція в АПК дозволяє суттєво знизити прояви опортуністичної діяльності, зокрема цінового диспаритету, незбалансованості міжгалузевих відносин та виступає важливою передумовою подальшого ефективного розвитку підприємств АПК, вирішення проблем продовольчої безпеки країни, зменшення імпорту продовольства, ліквідації міжгалузевих диспропорцій, організації оптимальних цінових ланцюжків від поля до прилавка магазину, покращення соціально-економічного розвитку сільських територій.

Література:

1. Уильямсон Оливер Итон. Экономические институты капитализма: фирмы, рынки, "отношенческая" контракция / Оливер Итон Уильямсон. – СПб. : Лениздат, 1996. – 702 с.
2. Dewatripont M. Renegotiation and Information Revelation over Time: The Case of Optimal Labor Contracts / M. Dewatripont // Quarterly Journal of Economics. – 1989. – Vol. 104. – P. 589–619.
3. Лаффон Ж. - Ж. Стимулы и политэкономия / Ж. - Ж. Лаффон ; пер. с англ. Н. В. Шиловой; под науч. ред. В. П. Бусыгина, М. И. Левина. – 2-е изд. – М. : Изд. Дом ГУ ВШЭ, 2008. – 311 с.
4. Милгром П. Экономика, организация и менеджмент. В 2-х т. / П. Милгром, Дж. Робертс; пер. с англ.; под редакцией И. И. Елисеевой, В. Л. Тамбовцева. – СПб. : Экономическая школа, 2001. – Т. 2. – 422 с.

5. Spence A. M. Market Signaling: Informational Transfer in Hiring and Related Screening Processes / A. M. Spence— Cambridge : Harvard University Press, 1974. – 224 p.
6. Stigler G. The Theory of Economic Regulation / G. Stigler // Bell Journal of Economics. – 1971. – Vol. 2. – P. 3–21.
7. Гагалюк Т.В., Валентинов В. Л. Роль вертикальної координації у збалансуванні міжгалузевих відносин в АПК. /Т.В. Гагалюк, В.Л. Валентинов // Актуальні проблеми економіки. - №9. – 2010. – с. 250 – 259.
8. Корнейчук Б. В. Институциональная экономика: учебное пособие для вузов / Б. В. Корнейчук. – М. : Гардарики, 2007. – 255 с.
9. Мороз В. О. Тенденції опортуністичної діяльності у сучасному аграрному секторі України / В. О. Мороз, В. М. Семцов, І. О. Мороз // Вісник Житомирського національного агроекологічного університету. - 2012. - № 1(2). - С. 222-229. - Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vzhnau_2012_1\(2\)__29.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vzhnau_2012_1(2)__29.pdf)
10. Олійник О.В. Паритет цін на фактори виробництва та тенденції економічного розвитку / О.В. Олійник, Т.І. Олійник // Економіка АПК. — 2007. — №7. — С. 120 – 125.
11. Саблук П.Т. Формування міжгалузевих відносин : проблеми теорії та методології. / П.Т. Саблук, М.Й. Малік, В.Л. Валентинов. — К.: ІАЕ, 2002. – 294 с.
12. Томілін О.О. Регулювання еквівалентності міжгалузевих відносин в АПК: теоретичні аспекти / О. О. Томілін // Экономика и управление. – 2012. – № 5. –С. 70 – 76.
13. Шпичак О.М. Теоретичні основи еквівалентного обміну в АПК // Економіка АПК.– 2000.– №9. – С. 3–10.
14. Klein B. Vertical Integration, Appropriable Rents, And The Competitive Contracting Process / B. Klein, R. G. Crawford, A. A. Alchian // Journal of Law and Economics. - 1978. - Vol. 21. P. 297 - 326.
15. Кнобель А.Ю. Вертикальная интеграция, технологическая связанность производств, оппортунистическое поведение и экономический рост/ Препринт # BSP/2008/097 - М.: Российская Экономическая Школа, 2008. – 46 с.
16. Тамбовцев В. Л. Теории государственного регулирования экономики: учеб. пособие / В. Л. Тамбовцев. – М.: Инфра-М, 2009. – 158 с.
17. Одинцова М. И. Институциональная экономика : учеб. пособие / М. И. Одинцова; гос. ун-т – Высшая школа экономики. – 2-е изд. – М. : Изд. дом. ГУ ВШЭ, 2008. – 397 с.
18. Пилипенко А. А. Стратегічна інтеграція підприємств: механізм управління та моделювання розвитку: [монографія]./ А.А. Пилипенко. - Харків, 2008.- 408 с.